

1.3. ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНОШЕННЯ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА, ФІЛОСОФІЇ РЕЛІГІЇ ТА ФЕНОМЕНОЛОГІЇ РЕЛІГІЇ У СУЧАСНОМУ ПОЛЬСЬКОМУ РЕЛІГІЄЗНАВСТВІ

Для визначення дисциплінарного співвідношення релігієзнавства, філософії релігії та феноменології релігії у сучасному польському релігієзнавстві **актуально звернутися до аналізу** проблеми назви науки про релігії. Запропонована Мюллером назва «наука про релігію» (*science of religion*)¹¹ не прижилася, оскільки на той час в Англії термін *science* вживався лише на позначення точних математично-природничих наук. Англійці й американці сьогодні найчастіше використовують такі терміни: *religious studies*, *comparative religion*, *history of religion*, *scientific study of religion*, *scientific studies of religion*. Часто також задля підкреслення порівняльного характеру релігієзнавства останню частину назви подають у множині (*religions*). Подібним чином в інших країнах назва дисциплін, що досліджують релігію, звучить як «історія релігії» (фр. *histoire des religions*, іт. *storia delle religioni*, хоча зустрічаються фр. *science des religions* й іт. *scienza delle religioni*).

Існують значні термінологічні труднощі у виборі назви для науки про релігію. У випадку терміну «історія релігії» назва не передає вповні сфери досліджень у рамках нашої дисципліни. Звичайно, на початку історії релігієзнавства історичні дослідження переважали, тому навіть досі в поточному розумінні «релігієзнавство» є загалом «історією релігії». Однак особливо в німецькій традиції досить рано почали розрізняти (*vergleichende*) *Religionsgeschichte* (історію релігії) від *Religionswissenschaft* (релігієзнавства), хоча надалі використовувалися також назви *Religionsforschung* (релігієзнавчі дослідження) і *Religionskunde* (релігієзнавство). Ця проблема була вирішена в габілітаційній дисертації Й.Ваха «Релігієзнавство. Прологомени до його науково-теоретичних підстав»¹². Подібне розрізнення існувало також у голландському релігієзнавстві, де терміну «історія релігії» відповідає *godsdienstgeschiedenis* чи *geschiedenis van den godsdienst*, а «релігієзнавству» – *godsdienstwetenschap*¹³.

* Гоффманн Генрик – доктор габілітований з релігієзнавства, професор, завідувач кафедрою історії релігії Інституту релігієзнавства Ягелонського університету (м. Краків, Польща).

¹¹ Müller F.M. Einleitung in die vergleichende Religionswissenschaft. – Strassburg, 1874. Польською мовою термін *science of religion* тоді перекладали за А. Дигасінським як *umiejętność religii* (старопол. «знання релігії»).

¹² Wach J. Religionswissenschaft. Prolegomena zu ihrer wissenschaftstheoretischen Grundlegung. – Leipzig, 1924.

¹³ Див.: Poniatowski Z. Problemy nazwy religioznawstwa a spory o jego treść. – Цит. джерело: С. 6, – де автор показує (посилання 22), що Тіле був одним із перших, хто

Інша традиція склалася в колишньому СРСР, де спочатку використовували назви «історія релігії та атеїзму» чи прямо «науковий атеїзм», а пізніше почали вводити термін «релігієзнавство» (религиоведение), що означав дослідження релігії як частини «наукового атеїзму»¹⁴. Назва «науковий атеїзм» не прижилася в Польщі, але була поширена в країнах «реального соціалізму»¹⁵. Наприклад, болгари називали цю дисципліну *научан атеизъм*, чехи – *vědecký ateismus*, німці в НДР – *wissenschaftlicher Atheismus*. Болгари також вживають терміни *религиознание* і *религиология*, а українці – *релігієзнавство*. Чехи спершу в міжвоєнний період використовували термін *věda o náboženstvích*, а зараз частіше – *religionistika*.

А ось у польській релігієзнавчій літературі роль заміників назви «релігієзнавство» виконували багато різних термінів. Як і в країнах Західної Європи, у Польщі теж ототожнювали «релігієзнавство» з «історією релігії». Крім того, особливо серед народознавців і фольклористів (етнографів) XIX ст., був поширений термін «вірознавство» (*wiaroznawstwo*). У міжвоєнний період та, рідше, після Другої світової війни, крім «релігієзнавства», вживали термін «релігієністика» (*religionistyka*), а в Польській Народній Республіці в католицьких колах почали віддавати перевагу назві «релігієлогія» (*religiologia*), яку протиставляли емпіричному, а на практиці - світському і переважно марксистському «релігієзнавству»¹⁶.

Зауважимо, релігієзнавство як наукове знання про релігії світу має чітко визначений предмет досліджень – релігію, але воно не є єдиною наукою, що досліджує релігійні вірування. Адже релігія становить предмет зацікавлення багатьох наукових дисциплін: історії, психології, соціології, етнології й етнографії. Однак існує основна відмінність між релігієзнавчим комплексним підходом до досліджень релігійних явищ та вузькоспеціалізованим підходом

розрізняє релігієзнавство (*godsdienswetenschap*) від історії релігії (*geschiedenis van den godsdiens*). Вплив Тіле, на думку Понятовського, видно в розрізненні: Lammers H.G. *Der wetenschap van den godsdiens*: T. 1-2. – Utrecht, 1896-1898. Пор. також у питанні про назву науки про релігії: A. Bronk A. *Nauka wobec religii (teoretyczne podstawy nauk o religii)*. – Lublin, 1966. – С. 17-20.

¹⁴ Пор.: Ugrinowicz D M. *Wstęp do religioznawstwa teoretycznego*. – Warszawa, 1977. – С. 18.

¹⁵ Більше про проблеми назви науки про релігії див.: Poniowski Z. – Цит. джерело. – С. 3-13, – де автор стверджує (С. 6-7. – Посилання 25), що термін *Religionswissenschaft* ввів до загального вжитку підручник П. Д. Шантепі де ла Соссе (попри свою назву *Lehrbuch der Religionsgeschichte*, однак на с. 2. – Т. I. – 1887 його автор вживає назву *Religionswissenschaft*); цей термін також використовував Е. Гарді як у назві часопису, так і в програмній статті: Hardy E. *Was ist Religionswissenschaft?* // *Archiv für Religionswissenschaft*. – 1898. – № 1. – С. 9-42.

¹⁶ Головними прибічниками релігієлогії в Польщі є З. Здибіцька, Г. Зімонь, А. Бронк. На думку Здибіцької, емпіричне релігієзнавство повинно бути оцінене філософськими і теологічними науками. Сам термін «релігієлогія» як заміник назви «релігієзнавство» вже раніше використовувався (хоча рідко) в католицькій і світській літературі. Пор.: Poniowski Z. – Цит. джерело. – С. 4.

інших дослідницьких дисциплін. Для релігієзнавства релігія – це предмет зацікавлення, досліджуваний в усіх проявах і аспектах, натомість для інших спеціальностей вона становить одну з багатьох сфер дослідження, які аналізують лише в межах, дозволених прийнятими в рамках певної науки методами, техніками і дослідницькими знаряддями. Релігієзнавство в такому розумінні, безперечно, має бути наукою, яка користується міждисциплінарними підходами, методами, техніками різноманітних наукових дисциплін, які є для нього допоміжними, як у свою чергу і воно є таким для інших гуманітарних наук.

Та варто окремо проаналізувати співвідношення науки про релігії та двох специфічних й певною мірою споріднених із релігієзнавчого погляду спеціальностей – теології і філософії релігії. Зауважимо, що в них релігія також становить головний предмет дослідження. Однак простежуються три засадничі відмінності між релігієзнавством і теологією:

- а) по-перше, теологія досліджує здебільшого лише власну релігійну традицію, тоді як для релігієзнавства всі відомі релігійні системи, як сучасні, так й історичні, є рівноправними дослідницькими сферами. Крім того, релігієзнавчі дослідження загалом мають описовий характер, тоді як теологічні тяжіють до нормативних висновків;
- б) по-друге, релігієзнавство повинно керуватися (хоча, на жаль, про це часто забувають) описовими і пізнавальними цілями; натомість теологія, крім пізнання, здійснює як своє головне завдання апологетику, тобто захищає і пропагує істини власної віри;
- в) по-третє, релігієзнавство є індуктивною й емпіричною наукою, тобто користується емпіричними даними як у вихідній точці, так і в результаті своїх досліджень, на відміну від теологічних і філософських рефлексій, які є апіорними й дедуктивними, а часто й спекулятивними, з огляду на історичний контекст проблеми.

Окреслені тут демаркаційні лінії між наукою про релігії світу і теологією не повинні приховувати істину про те, що, крім цих відмінностей, дані дисципліни поєднані різними зв'язками, з яких найважливішими є:

- 1) генетичні: перші кафедри релігієзнавства часто виникали на місці теологічних кафедр, які ліквідували, а прибічниками виокремлення релігієзнавства з теології були часто самі теологи, здебільшого протестанти;
- 2) інституціонально-проблемні: досі багато релігієзнавчих кафедр діє при теологічних факультетах; поза тим, багато періодичних видань та релігієзнавчих довідників мають в колі своїх зацікавлень релігієзнавство, теологію, місіологію тощо¹⁷. Деякі напрями чи сфери досліджень і проблеми є спільними для обох дисциплін;

¹⁷ Пор. назву: *Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft*; а також підназви: *Kairos. Zeitschrift für Religionswissenschaft und Theologie* або *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*.

3) особисті: багато видатних релігієзнавців є водночас визнаними теологами чи духовними особами різних конфесій¹⁸.

Отже, релігієзнавство, досліджуючи релігію в різних аспектах і проявах, не може розв'язати питання щодо існування чи неіснування Бога, стверджувати «істинність» якоїсь релігії або висловлюватися стосовно слушності догматів чи релігійних переконань. Однак людські погляди на всі ці теми залишаються для релігієзнавця цінним дослідницьким матеріалом.

Набагато складніші зв'язки єднають і водночас розділяють релігієзнавство з філософією релігії. Це викликане багатозначністю терміну «філософія релігії»¹⁹. Оминаючи детальний аналіз актуальної дискусії про статус філософії релігії в системі гуманітарних наук, ми маємо ствердити, що її можна визнати сферою релігієзнавства лише тоді, коли під «філософією релігії» розуміють «загальну теорію релігії» (відповідно – «загальне релігієзнавство»). В інших значеннях це або просто релігійна філософія, філософська критика, або ж апологетика релігії, тобто історія філософської рефлексії над релігією. В усіх цих значеннях вона повинна сприйматись або як

¹⁸ Серед видатних релігієзнавців теологами були: Н.Сьодерблом і Р.Отто (лютеранці), Г. ван дер Леув (кальвініст), К.П. Тіле (ремонстрант), В. Шмідт (католик-вербіст). Слід згадати німецьку «школу історії релігії» (religionsgeschichtliche Schule), представники якої (Г.Гункель, В.Буссе, К.Клемен, Г.Грессманн тощо) були протестантськими (лютеранськими) теологами-біблеїстами. В біблеїстські дослідження вони вплітали (і творчо розвинули) методи історії релігії (Religionsgeschichte).

¹⁹ Nowicki A. *Filozofia religii* // *Leksykon religioznawczy*. – Warszawa, 1988. – С. 79-80). Автор стверджує у статті, що філософія релігії може означати: «1. філософію, яка міститься в релігії; 2. філософію – служницю теології; 3. частину філософської системи, яка стосується релігії; 4. філософську критику релігії; 5. загальну теорію релігії». Дослідник вважає інтегральною частиною релігієзнавства також філософську критику релігії. Див.: Nowicki A. *Czy historia krytyki religii należy do religioznawstwa?* // *Argumenty*. – 1958. – № 20. – С. 12; а також того ж автора: *Klasyfikacja i ocena zdań krytycznie ocenających religię...* // *Euhemer*. – 1959. – № 1-2. – С. 5-7. Пор. також: Ochman J. *Koncepcja filozofii religii w świetle kongresów filozofii religii w Perugii* // *Studia Religiologica*. – 1990. – №. 23. – С. 83-102; того ж автора: *Filozofia religii a filozofia religijna* // *Studia Religiologica*. – 1991. – № 24. – С. 111-124; того ж автора: *Filozofia religii jako przekaznik idei i wartości religijnych* // *Nomos*. – 1997. – № 17. – С. 11-24. Католицький виклад відносин філософії релігії і релігієзнавства міститься в праці: Zdybicka Z. *Człowiek i religia. Zarys filozofii religii*. – Lublin, 1978. – Розд. I. – *Filozofia religii – nauki religiologiczne*. – С. 21-115. Авторка розрізняє тут «позафілософські науки про релігію», серед них: «гуманітарні» науки (історію релігії, етнологію релігії, географію релігії, психологію релігії, соціологію релігії і педагогіку релігії); феноменологію релігії (тому вона має окремий статус); «теологічні» науки (апологетику релігії і теологію релігії); і філософії (багато – не одну) релігії. Пор. також чудовий стислий виклад: Bronk A. *Nauka wobec religii*. – Lublin 1996. – особливо розд. 12. – *Filozofia religii*. – С. 137-151; а також розд. 13. – *Analityczna filozofia religii, logika religii i semiotyka języka religijnego*. – С. 153-162.

предмет релігієзнавчих досліджень, або як допоміжна наука для релігієзнавства²⁰.

Що ж до дисциплінарної структури сучасного польського релігієзнавства, то наголосимо: у процесі свого розвитку релігієзнавство утвердилось як наукова дисципліна, що складається з багатьох спеціалізованих галузей²¹. Щодо цього між релігієзнавцями також немає повної згоди: наводять різну їх кількість²². До головних сфер релігієзнавства зараховують:

- 1) теорію релігії (відповідно – загальне релігієзнавство);
- 2) (порівняльну) історію релігії;
- 3) феноменологію релігії;
- 4) психологію релігії;
- 5) соціологію релігії;
- 6) етнологію релігії;
- 7) географію релігії²³.

²⁰ Таке розуміння проблеми вже розглянуто у: Poniatowski Z. Wstęp... – Цит. джерело. – С. 80-86. Слід нагадати, що, на його думку, «філософію релігії» можна розуміти трьома способами: „1) як дисципліну спекулятивних роздумів, яка базується не на точних емпіричних дослідженнях, а на роздумах, що ґрунтуються на власних враженнях і відчуттях автора, а отже – як дисципліну фактично незалежну від наукового релігієзнавства; 2) як зібрання й аналіз висловів і роздумів філософів та інших мислителів [...] про релігію, а отже – як дисципліну, яка замінює релігієзнавство; 3) як найзагальніші роздуми про релігію [...], які більшою чи меншою мірою ґрунтуються на емпіричному матеріалі чи методологічних роздумах про способи, за допомогою яких можна займатися релігією [...], а отже – як дисципліну вищу від релігієзнавства”.

²¹ Питання автономії релігієзнавства як наукової дисципліни сьогодні дедалі більше обговорюють. Частина релігієзнавців вважає релігієзнавчі дослідження автономними, натомість інші стверджують, що методологічно релігієзнавство як наука про релігії творить сферу інтер- і мультидисциплінарних досліджень, що складається з багатьох дисциплін, які займаються релігійними явищами. Більше про ці розбіжності див.: Bronk A. – Цит. джерело: Розд. 4. – Metodologiczny status nauk o religii. – С. 45-52.

²² Пор. показник різних поділів (Е. Гоблета д'Альвельлі та Л. Г. Джордана, А. Дрекслея, Й. Ваха, Ф. Кьоніга і Г. Меншінга) релігієзнавства на дисципліни, який подав: Poniatowski Z. Wstęp... – Цит. джерело. – С. 108-110; та розгорнутий поділ: Margul T. Metody i kierunki w badaniach nad religiami... – Kraków, 1982. – С. 27-30. Див. також: Lanczkowski G. – Цит. джерело. – С. 52-81. Автор виділяє як «релігієзнавчі дисципліни» історію релігії, феноменологію релігії, типологію релігії, географію релігії, етнологію релігії, соціологію релігії і психологію релігії. Пор. також із наведеним нижче у примітці 18 поділом З. Здибцької та поділ А. Бронка (цит. джерело. – С. 129-222), який виокремлює, окрім історії релігії, етнології релігії й етнорелігієзнавства, феноменології релігії, соціології релігії, психології релігії та екології релігії, також теологію релігії, філософію релігії та аналітичну філософію релігії й семіотику релігійної мови.

²³ Цей поділ ґрунтується на пропозиції: Poniatowski Z. Wstęp do religioznawstwa... – Цит. джерело. – С. 103-175. Під терміном «загальне релігієзнавство» він розуміє теорію релігії + метарелігієзнавство (= історію і методологію релігієзнавства).

Саме предметом зацікавлення теорії релігії і є дослідження загальних закономірностей формування релігійних вірувань та питання «сутності» релігії, тобто її генези, джерел, структури, виконуваних нею функцій, а також питання танатології релігії (відмирання релігійних вірувань). Висновки з порівняльних історичних і феноменологічних та інших досліджень окремих систем вірувань дають узагальнення у вигляді різних гіпотез і теорій стосовно релігії як цілості чи окремих її аспектів. Варто наголосити саме на «загальному» характері цих висновків, тоді як детальні узагальнення проводять уже в рамках різних сфер релігієзнавства. Хоча теза «порівняння – це не доказ» (*comparaison n'est pas raison*) є слушною і різні представники науки про релігії, часто зловживаючи компаративістикою, порівнювали речі надто відмінні за своєю суттю, проте завдяки правильному використанню методу можливо дійти до повного розуміння досліджуваних феноменів у всьому багатстві й різноманітності. В рамках теоретичних рефлексій над релігією досліджують також її зв'язки з іншими сферами культури або формами суспільної свідомості, а саме: наукою, мистецтвом, мораллю, політикою, ідеологією, світоглядом тощо.

У Польщі З.Понятовський і М.Новачик постулювали поєднання теоретичних роздумів над релігією з так званим метарелігієзнавством²⁴. Предметом метарелігієзнавства є вже не релігія, а сама наука про релігії (тобто історія, теорія і методологія релігієзнавства); розглядаються питання про генезу релігієзнавства як науки і розвиток його різних методологічних напрямів. Важливими є також питання структури науки про релігії, її головних понять і дослідницьких категорій, проблеми релігієзнавчої лінгвістики тощо. Видатні науковці пропонували для такого розуміння сфери досліджень назву «загальне релігієзнавство».

Окреме місце у структурі польського релігієзнавства займає феноменологія релігії. Доповненням до історичного аналізу релігії є феноменологічні дослідження. Історія збирає й опрацьовує матеріал в хронологічному (діахронічному або динамічному) ключі, а феноменологія намагається впорядкувати його згідно з прийнятим систематичним (синхронічним або статистичним) методом. Тож її можна розуміти як типологію чи морфологію релігійних явищ (наприклад, священного).

У релігієзнавстві віддавна триває дискусія про статус феноменології релігії. Її розуміють як напрям релігієзнавчих досліджень, метод дослідження релігійних вірувань (який часто пов'язують з досягненнями філософської феноменології Е.Гуссерля і М.Шелера), а також як сферу релігієзнавчих

Відмінність між цим поділом і нашою пропозицією полягає в тому, що ми виокремили як окрему сферу етнологію релігії (Понятовський розглядав її в рамках соціології релігії) та додали феноменологію релігії, яку Понятовський включив до загального релігієзнавства (теорії релігії). – Цит. джерело. – С. 113.

²⁴ Пор.: Nowaczyk M., Poniatowski Z. Przedmiot, dziedziny i historia religioznawstwa // Euhemer. – 1986. – № 3-4. – С. 8; Poniatowski Z. Wstęp do religioznawstwa. – Warszawa, 1959. – Вид. 1. – С. 81-82.

досліджень. Ми надаємо їй значення згідно з тезою Р. Петтацціні, який вважав феноменологію релігії «останнім розділом історії релігії»²⁵. Передвісниками феноменології релігії були голландські релігієзнавці П.Д. Шантепі де ла Соссе (1848-1920) і В. Бреде Крістенсен (1867-1953), а класичним представником – Г. ван дер Леув (1890-1950)²⁶, який, захоплюючись філософією Гуссерля і Шелера, намагався застосувати їхні підходи до своїх релігієзнавчих досліджень, які він називав (ще перед ознайомленням із філософською феноменологією) «феноменологією релігії».

Історія і феноменологія релігії разом із теорією релігії, що узагальнює висновки досліджень перших, а також аналіз у рамках інших релігієзнавчих сфер, зокрема психології, соціології, етнології і географії релігії, становлять засадничу основу порівняльного релігієзнавства та, незважаючи на намагання їх відділити, є нерозривною єдністю. Це стосується також інших сфер науки про релігії.

А н о т а ц і ї

У статті польського релігієзнавця **Г.Гоффманна «Особливості співвідношення релігієзнавства, філософії релігії та феноменології релігії у сучасному польському релігієзнавстві»** насамперед розглядається проблема назви науки про релігію. Автор називає ті терміни, якими користуються при цьому дослідники релігії в різних країнах. Г.Гоффманн розглядає співвідношення науки про релігію та двох специфічних і певною мірою споріднених із релігійного погляду спеціальностей – теології та філософії релігії. При цьому він акцентує увагу на відмінності релігієзнавства і теології, подає дисциплінарну структуру сучасного польського релігієзнавства.

Ключові слова: історія релігії, релігієзнавство, науковий атеїзм, віровизнавство, релігієлогія, теологія, релігійна система, філософія релігії, метарелігієзнавство, теорія релігії, феноменологія релігії.

В статье польского религиоведа **Г.Гоффманна «Особенности соотношения религиоведения, философии религии и феноменологии религии в современном польском религиоведении»** рассматривается прежде

²⁵ Див.: Pettazzoni R. The supreme being: phenomenological structure and historical development // The History of Religions. Essays in Methodology / ed. M. Eliade, J. M. Kitagawa. – Chicago, 1959. – С. 66. Пор. також: Nowaczyk M. Filozofia a historia religii we Włoszech 1873-1973. – Warszawa, 1974. Особливо розд. IV. – §1: Raffaele Pettazzoni – twórca szkoły. – С. 103-126.

²⁶ Найкраща польська праця з аналізу феноменології релігії належить З. Понятовському: Poniowski Z. Gerardus van der Leeuw i fenomenologia religii [вступ до:] G. van der Leeuw. Fenomenologia religii. – Warszawa, 1978. – С. 11-54. Пор. також: N[owaczyk] M. Fenomenologia religii // Leksykon religioznawczy. – Warszawa, 1988. – С. 78; Lanczkowski G. Wprowadzenie do religioznawstwa. – Warszawa, 1986. – С. 59-64; J. Waardenburg. W sprawie fenomenologii religii. Uwagi zasadnicze // Euhemer. – 1974. – №3. – С. 73-87. Див. також: Keller J. Problem rewaloryzacji świętości i mitu we współczesnym religioznawstwie // Studia Religioznawcze. – 1969. – № 1-2. – С. 5-31.

всього проблема названія науки о релігії Автор перерахує те поняття, якими користуються дослідники релігії в різних країнах. Далі Г.Гоффманн розглядає співвідношення науки о релігії і двох специфічних і в певній ступені споріднених з релігійною точкою зору спеціальностей – теології і філософії релігії. При цьому він акцентує увагу на відмінностях релігієзнавства і теології. В кінці статті Г. Гоффманн розкриває дисциплінарну структуру сучасного польського релігієзнавства.

Ключевые слова: *історія релігії, релігієзнавство, науковий атеїзм, релігієлогія, теологія, релігійна система, філософія релігії, метарелігієзнавство, теорія релігії, феноменологія релігії.*

О. Сарапін* (м.Київ)

УДК 2-1

1.4. ПРОПОЗИЦІЇ СТОСОВНО КОНСТРУКТИВНОГО ВИВЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ РЕЛІГІЇ І ПРЕЗЕНТАЦІЯ ОДНОГО З МОЖЛИВИХ ЇЇ ВАРІАНТІВ

Насамперед варто подати вкрай узагальнені свідчення про особливості сприйняття філософії релігії в сучасній вітчизняній дослідницькій думці. З одного боку, не бракує досліджень, присвячених різноманітним аспектам філософії релігії. Для прикладу, проблема релігії та її інтерпретації висвітлюється у працях А.Колодного, Є.Дулумана, Б.Лобовика, Л.Виговського, В.Воловика, В.Волошина, О.Васильєвої. З іншого боку, помітними є розмірковування про значущість філософії релігії, її предметну область та змістовну привабливість в публікаціях О.Кисельова, О.Горкуші, В.Хромця. Втім, до цих пір у наукових дискурсах відсутні є виважені проекти філософії релігії, тобто реконструкції її варіантів, логічно продуманих у певній методологічній перспективі. Звісно, що не варто брати до уваги спроби деяких дослідників чітко дотримуватись основних положень поширених філософій релігії, для прикладу - варіанту Ю.Кімелева, що є своєрідною адаптацією тезисів англо-американської аналітичної традиції.

Крім того, слід зважати і на домінуючу у вітчизняному науковому просторі тенденцію двовекторного методологічного застосування філософії релігії. Йдеться, зокрема, про те, що нині ця дисципліна опинилась в тенетах жорсткої дилеми: або перетворитись у **філософію в релігії**, інакше – у пояснення важливих доктринальних істин й навіть наявного в релігії теоретичного потенціалу, або зайняти нішу повноправного дисциплінарного утворення релігієзнавства, претендуючи винятково на статус **філософії про релігію**. На першому шляху її очікують непрості колізії з теологічними і

* Сарапін Олександр Васильович – кандидат філософських наук, доцент кафедри релігієзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.